

Hodăițele. Un fel de a locui

Text de cercetare pentru ghid

În zona hodăițelor, peisajul poartă încă forma unei vieți construite de tot, împreună, de oameni, animale, natura și vreme. Cercetarea urmărește lumea lor ca sistem în complementaritate cu locul. De la cum este locuită, povestită la cum este transformată și la cum transformă.

Dincolo de clădire

Privită de aproape, hodăița trece de conturul unei construcții mici. Camera oamenilor - de unde și numele - grajdul, saielele, fânarul, holda, groapa pentru păstrarea hranei, izlazul, apa și drumul către sat alcătuiesc aceeași gospodărie extinsă. Casa și hodăița funcționează ca două centre ale vieții intime, iar deplasarea dintre ele face parte din economia locului și tradiția vieții. În acest ansamblu se întâlnesc locuirea sezonieră sau cvasi-permanentă, creșterea animalelor, prelucrarea laptelui, cositul, grădinaritul, depozitarea și chiar, producerea țuicii. Hodaia este adăpost, unitate productivă, atelier, o formă de „acasă”. Patul, soba, ștergarele, florile aduse din sat, puținele obiecte personale îi dau căldura unei locuințe. Distanța față de sat îi dă discreție, iar din cele șapte persoane intervievate, niciuneia nu i-a scapat cuvântul „libertate”.

Această lume se organizează după calendarul naturii. Primăvara aduce curățarea, repararea gardurilor și plantarea; vara, coasa și strângerea fânului; toamna, otava, prunele și îngrășarea pământului; iarna, îngrijirea animalelor și sărbătorile petrecute acolo unde rezervele și adăpostul permit șederea. Anotimpurile sunt calendar de muncă, iar corpul stie să-l citească. Nașterea, menstruația, spălarea, hainele, foamea, somnul și oboseala așază corpul în centrul arhitecturii. El este deopotrivă unealta și limita acestei autonomii.

Povestea mamei doamnei Geta — cu nașterea în grădină, podul, foamea și munca unui copil care a făcut posibilă cumpărarea unei case — arată cum memoria familială leagă spațiul de istoria corpului și a supraviețuirii. O altă mărturie, despre șapte surori care locuiau într-un spațiu de aproximativ patru pe patru metri, deschide întrebarea intimității. În interiorul acela, intimitatea putea însemna altceva decât suntem obișnuiți. Poate însemna împărțirea tăcerii, a muncii, a somnului, a obiectelor. Confortul măsoară căldură, protecția și, nu în ultimul rând, cooperare. Același loc putea fi adăpost, atelier textil, dormitor, spațiu de transmitere a tehnicilor, dar și expresie a constrângerii economice.

Peisajul cultural

Peisajul cultural se definește prin forma vizibilă și trăită produsă în timp de relația dintre comunități și mediu. Definiția UNESCO pune în centru interacțiunea dintre oameni și natură, modelată de teren, de forțe sociale, economice și culturale. Convenția europeană mai adaugă și percepția. Peisajul este teritoriul așa cum îl trăiesc și îl înțeleg oamenii. În cazul hodăițelor, el cuprinde construcția, stâna, pășunea, fâneața, satra, apa, potecile, arborii, urmele animalelor, petele de vegetație fertilizată, drumurile spre sat, hotarele, cuvintele locale, poveștile și conflictele legate de loc. Hodăița este un element al peisajului cultural, iar sensul ei vine din întregul sistem.

Clădirea luată separat vorbește despre arhitectură vernaculară. Tehnicile, deprinderile și vocabularul oamenilor vorbesc despre patrimoniu imaterial. Împreună — construcție, teren, animale, apă, drumuri, muncă și memorie — formează peisajul cultural. Institutul Național al Patrimoniului așază peisajele culturale în patrimoniul cultural imobil și le leagă de istoria comunităților, de transformarea mediului natural; patrimoniul imaterial cuprinde practicile, cunoașterea, abilitățile, obiectele și spațiile culturale asociate. Hodăițele se află chiar la cusătura acestor domenii. O clădire desprinsă de cunoașterea folosirii sale devine obiect, în cel mai bun caz, de muzeu. Cunoașterea desprinsă de teren se retrage în amintire, iar terenul părăsit de muncă și animale capătă altă formă.

Tipologia UNESCO apropie hodaia de un peisaj cultural evoluat organic. O formă crescută treptat din nevoile păstoritului, agriculturii, locuirii sezoniere, depozitării, a accesului la apă. Panta, clima, pășunea, distanța față de sat, traseele animalelor, proprietatea și tehnicile locale i-au negociat forma. Astăzi, acest peisaj se află între două stări. În unele puncte rămâne viu, în altele devine relict. Construcțiile se surpă, izvoarele seacă, iar potecile își pierd călătorii. Cercetarea surprinde astfel un sistem în timp ce își schimbă

starea de agregare. Urmele rămân lizibile câtă vreme există oameni capabili să arate unde era apa, unde începea holda, de ce oile aleg o anumită iarbă etc. Peisajul păstrează textul, oamenii îi păstrează gramatica.

Modelarea în relație a locului

Peisajul este unul dintre rezultatele vieții și, la rândul său, condiția ei. Oile și vacile îl modelează prin pășunat, poteci și fertilizare. Oamenii îl modelează prin cosire, construcții, garduri, mutarea turmelor și folosirea apei. Vegetația răspunde, solul se schimbă, spațiile deschise se păstrează, iar clădirile își caută orientarea după soare și vânt. Animalul hrănește și curăță pământul - pământul hrănește animalul - omul distribuie resursele și întreține circuitul. Hodaia exprimă această buclă.

Cunoașterea care susține circuitul se transmite în familie, prin practică și prezență. Rețetele vin de la părinți, animalele sunt cunoscute din copilărie, arhitectura se învață de la bătrâni. Sămânța, hrana, lâna, hainele, uneltele, cuiele și materialele de construcție intrau în cicluri locale de producție, transformare și păstrare, traversate de sărăcie și de schimburile cu satul. Limbajul era o tehnologie a orientării. Cuvinte diferite pentru teren, ierburi, apă, starea animalelor etc, conțin clasificări, reguli de folosire, avertizări, tehnici, memorii, calendare. Privirea din afară vede „iarbă” sau „deal”; omul locului vede hrană, risc, traseu, apă, vânt, hotar. Când explică asemenea cuvinte, interlocutorul devine traducător între două regimuri de realitate.

Tehnologia contemporană intră firesc în această lume. Panourile solare schimbă lumina, telefonul schimbă comunicarea, iar TikTok duce produsele și imaginea hodaiei către public. Hodaia actuală funcționează adesea ca un sistem conectat la sat: aprovizionarea vine de acasă ori din magazin, naveta ține împreună cele două centre, iar improvizațiile tehnice răspund unor nevoi imediate. Estetica urmează funcția. Casa din sat își negociază imaginea cu vecinătatea. Hodaia își negociază forma cu terenul. Culorile și micile alegeri personale apar în interiorul acestei arhitecturi a necesității. Aici realitatea verifică imediat construcția: orientarea adăpostului și rezistența materialelor primesc răspunsul vremii și al animalelor.

Libertatea la hodaia

Libertatea hodaiei vine prin traiul la distanță de privirea satului, dar și din capacitatea de a produce hrană, de a repara și de multe ori de a improviza. Liniștea are o geografie proprie. Zgomotul orașului, privirea apropiată a satului produc experiențe diferite. Autonomia are însă un cost corporal. Omul depinde de sănătatea și rezistența sa, de vecinătate și de hachetele vremii. Când corpul cedează, întregul sistem devine fragil. Dorința mamei lui Vlăduț ca tinerii să aibă și un serviciu exprimă tocmai grija pentru o plasă de siguranță. Întrebarea etică privește felul în care instituțiile pot oferi protecție, păstrând totodată autonomia pe care doresc să o sprijine.

Vecinătatea se schimbă odată cu distanța. La bloc, oamenii trăiesc vertical și foarte aproape. La sat, orizontal, în gospodării alăturate; la hodaie, în puncte dispersate. Densitatea scade, iar obligația reciprocă poate deveni mai puternică. Vecinul aflat departe rămâne esențial într-un moment de nevoie. Relația se măsoară astfel prin răspundere, mai curând decât prin metri. Curățarea izlazului în a treia zi de Paști aduna odinioară munca, sărbătoarea, masa și toate generațiile. Contrastul dintre o sută de oameni și vorba „acum nu mai e nimeni” măsoară schimbarea densității sociale.

În acest spațiu exista o ordine locală, întemeiată pe promisiune și dependență reciprocă: „omul era de cuvânt”. Regulile privind apa, pășunile, trecerile, urcatul animalelor, ajutorul, dar și conflictele rămăneau legate de consecințe concrete. Hodaieile ilustrează o organizare cu aparat redus, o autogovernare de proximitate în care căderea unui gard sau blocarea accesului la apă cerea răspuns imediat. Transformarea relațiilor — de la ajutor și reciprocitate către proprietate, compensare — schimbă și peisajul. Pentru Sile, de pildă, hodaia înseamnă muncă și proprietate expusă; pentru noi, ceilalți, accesul poate avea alt sens.

Economia invizibilă și infrastructurile rupte

Hodaia produce lapte și hrană, dar și fertilitate, continuitate, autonomie, capacitate de răspuns, cunoaștere, siguranță alimentară, memorie și un teren întreținut. O contabilitate centrată pe marfa vândută prinde doar o parte. Priceperea de a găsi apa, păstrarea unui teren deschis, protejarea unei

plante, rezerva de hrană sau capacitatea de a îngriji și repara rămân bunuri cu valoare socială și ecologică. Când această economie se restrânge, costurile migrează către magazine, servicii, dependență, vulnerabilitate, pierderea competențelor. Pandemia a readus în atenție valoarea strategică a autonomiei: sistemele lungi de aprovizionare oferă eficiență, iar sistemele locale păstrează posibilitatea continuării în perioade de ruptură.

Criza hodăițelor poate fi citită drept dezmembrarea unei infrastructuri. Cheagul natural este înlocuit de produsul cumpărat; lâna rămâne disponibilă, în vreme ce lanțul local care o transforma în obiect util s-a rupt; ciobanul produce hrană, iar accesul său la protecție socială rămâne precar. Resursele — oaia, omul, lâna, piața — există, însă legăturile locale dintre ele s-au subțiat. Retragera unei singure practici atinge întregul circuit: scăderea interesului pentru blana de miel influențează producerea cheagului; împuținarea animalelor schimbă fertilitatea și vegetația; abandonul grădinii șterge locul holdei. Criza centrală privește conexiunile dintre resurse.

Ideea distributiei in sistem comercial răspunde tocmai unei infrastructuri intermediare fragile. Ea ar putea lega producătorii dispersați de consumatori prin colectare, transport, refrigerare etc. Intrarea produselor într-un circuit comercial aduce reguli sanitare, ambalare, standardizare, volum și trasabilitate. Acestea protejează consumatorul și pot transforma profund ritmul muncii și caracterul produsului. Miza constă într-o piață care oferă acces și protecție, dar sa lase producătorului mic propria scară de lucru.

Peisaj trăit

Aceeași hodăiță capătă sensuri diferite după poziția celui care intră în ea. Pentru Vlăduț este libertate, continuitate și pierdere prin comparație cu trecutul. Nostalgia lui, la treizeci de ani, exprimă conștiința unei lumi aflate în retragere. Pentru mama lui este grijă și teamă; pentru cele șapte surori, adăpost și organizare feminină; pentru Sile, proprietate și muncă; pentru Dona și Vali, proiect de restaurare și patrimoniu de făcut vizibil; pentru arhitect, formă construită după necesitate; pentru preot, memorie morală și familială; pentru cercetător, teren antropologic; pentru turist, imagine. Hodăița se schimbă odată cu perspectiva și timpul din care este privită.

Aici apare politica definirii peisajului. Valoarea culturală poate fi colectivă, în timp ce costurile păstrării ei cad asupra unor persoane concrete. Accesul dorit de proiectul cultural se poate întâlni cu liniștea dorită de proprietar. Recunoașterea simbolică a ciobanului ca „purtător de tradiție” capătă consistență atunci când produce și protecție materială, drepturi, acces la servicii. Patrimoniul viu cere o grijă simultană pentru practică și pentru omul care o poartă.

Convenția europeană descrie peisajele ca realități în schimbare și propune protejare lor, gestionare și planificare. Pentru hodăițe, continuitatea vine din adaptare. Construcțiile pot primi funcții noi; tehnologia medicală, sistemele de alertă și lanțurile de colectare pot intra în viața locului; practicile se pot ajusta. O restaurare orientată exclusiv către imagine riscă să producă scenografie pastorală.

Între lumi

Abandonul unei hodăițe începe înaintea prăbușirii pereților. Drumul își pierde trecătorii, iarba își pierde coșaii, turma fertilizează alte locuri, vegetația ocupă suprafețe noi, apa iese din circuit, hotarele devin greu de citit, vocabularul se rarefiază, iar obligațiile de vecinătate se reconfigurează. Teritoriul intră într-un alt regim: pădure, teren părăsit, proprietate turistică ori decor. Ceva practicat devine ceva privat. Urmele fumului pe tavan, camera dezafectată, locul patului, rafturile dispărute, izvorul secăt și numele scrijelit pe copac rămân fragmente materiale ale sistemului.

Între cel care pleacă și cel care rămâne se află o dramă tăcută a continuității. Primul produce mobilitate și își construiește un viitor în altă parte. Al doilea păstrează locul. Modernitatea răsplătește vizibilitatea, deși continuitatea sa se sprijină adesea pe munca celui rămas. Alegerea de a duce mai departe devine forma de muncă socială.

Hodăița poate servi drept instrument critic pentru prezent. Arată lungimea lanțurilor de aprovizionare, prețul externalizării competențelor, fragilitatea corpului autonom, rolul vecinătății și distanța dintre celebrarea culturii și protejarea oamenilor. Ea este mai curând oglindă decât model gata de copiat ori paradis pierdut. În oglinda ei, orașul își vede dependențele, instituția își vede zonele de retragere, piața își vede rupturile, iar comunitatea își redescoperă resursele.

Peisajul cultural al hodăițelor este pământul care a învățat, pentru o vreme, forma vieții oamenilor și animalelor. După plecarea oamenilor, pământul păstrează încă forma lecției. În acest timp liminal, între viața care a modelat locul și timpul de care locul are nevoie pentru a-i șterge urmele se află miza acestei cercetări.